

ปวงข้าพระพุทธเจ้า ขอน้อมเกล้าขอน้อมกระหม่อม รำลึกในพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้
ข้าพระพุทธเจ้า ผู้อำนวยการ คณะกรรมการ และเจ้าหน้าที่
พิพิธภัณฑ์ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร
เสด็จพระราชดำเนินทรงปลูกต้นยูงทอง
ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต
เมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๙

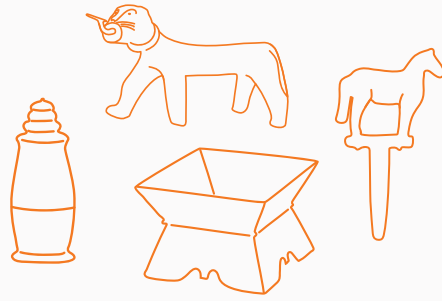
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ณ อาคารวิจัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต
ทรงเปิดการจัดแสดงชั่วคราวของพิพิธภัณฑ์ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ วันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๓๑
และเสด็จฯ ทอดพระเนตรนิทรรศการโดยมี ดร. วินิจ วินิจนัยภาค (ภาพบน)
และ รองศาสตราจารย์ สุमितร์ ปิติพัฒน์ (ภาพล่าง) เป็นผู้ถวายคำบรรยาย

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ
เสด็จไปทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ อาคารพิพิธภัณฑ์ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ
วันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๓๓ และเสด็จฯ ทอดพระเนตรนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์ฯ
ที่จัดแสดงชั่วคราว ณ อาคารวิจัย โดยมี ดร. วินิจ วินิจนัยภาค เป็นผู้ถวายคำบรรยาย
กิจกรรมวิชาการของพิพิธภัณฑ์ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ
คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ปรับปรุงใหญ่อาคารพิพิธภัณฑ์ฯ หลังอุทกภัย พ.ศ.

สารบัญ

03

คำนำ

05

บทบรรณาธิการ

อนาคตของพีพีรภัณฑ์ในเงาของอดีต

15

ของสะสม:

การควนพิจารณาใหม่ของชุดสะสมภายใต้บริบทของอาณานิคม

ของครูของหายากจากบนยอดดอย

36

ข้าวของ เครื่องใช้ คริว และตัวตนของผู้หญิง:

ภาพร่างประวัติศาสตร์จาก 'สิ่งของ' ในพีพีรภัณฑ์ที่รวมศาสตร์เจสิมพระเกียรติเมื่อของเล่นพื้นบ้านลูกหวายกลายเป็นกีฬาสมัยใหม่ลูกพลาสติก

ศึกษาสิ่งของ เข้าใจผู้คน

78

ปั้นดินให้เป็นดาว

เครื่องถ้วยสุโขทัย เครื่องถ้วยล้านนา

82

กินพลู เชี่ยนหมาก ปากแดง

เชี่ยนหมาก

94

แมว กระต่าย และต้นไม้แห่งชีวิต

กระต่ายชุดมะพร้าว

คำนำ

พิพิธภัณฑสถานธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ (Thammasat Museum of Anthropology) เป็นพิพิธภัณฑสถานด้านมานุษยวิทยา มีพันธกิจในการ 'ศึกษาสิ่งของ เข้าใจผู้คน' มาแต่แรกตั้ง และแม้อาคารพิพิธภัณฑสถานฯ จะปิดให้บริการชั่วคราวระหว่างการบูรณะหลังจากประสบอุทกภัยในปี พ.ศ. 2554 ทว่ากิจกรรมเชิงวิชาการของพิพิธภัณฑสถานฯ ยังคงดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ วิฤตติดังกล่าวยังเปิดโอกาสให้พิพิธภัณฑสถานฯ ได้ทบทวนสิ่งต่างๆ อย่างรอบด้าน เพื่อให้สามารถบรรลุพันธกิจของพิพิธภัณฑสถานฯ ทั้งในด้านวิชาการและในการสร้างสรรค์พื้นที่ทางวัฒนธรรมให้กับชุมชนและสังคม อันเป็นส่วนขยายของระบบการศึกษาแบบทางการ และเป็นทางเลือกสำหรับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องทุกช่วงวัย การกลับมาทำหน้าที่ด้านบริการวิชาการอย่างเต็มรูปแบบอีกครั้งพร้อมกับการฉลองครบรอบ 30 ปีการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานฯ โดยมีทรศการ 'คนกับของ' เป็นหนึ่งในกิจกรรมเนื่องในวาระพิเศษนี้จึงสะท้อนพันธกิจของพิพิธภัณฑสถานฯ อย่างสำคัญ

'ของ' ในภาษาและสังคมวัฒนธรรมไทยมีความหมายค่อนข้างกว้าง เป็นทั้งคำนามที่หมายถึงสิ่งของ และเป็นคำบุพบทที่หมายถึงการครอบครองหรือการแสดงความเป็นเจ้าของ นอกจากนี้ กรณีที่เป็นสิ่งของ คำนี้ยังมีนัยของสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ กระนั้นไม่ว่าจะเป็นในความหมายใด 'ของ' ส่วนใหญ่จะมี 'คน' เกี่ยวข้องด้วยเสมอ ในกรณีที่เป็นสิ่งของ หากผูกกับกริยา เช่น ของกิน ของใช้ ของเล่น ก็มักบ่งชี้ว่าประธานหรือผู้กระทำเป็นคน หากผูกกับคำนามอื่น เช่น ของขวัญ ของใจ ก็มักเกี่ยวข้องกับคนเช่นกัน หรือกรณีการแสดงความเป็นเจ้าของ เช่น ของฉัน ของเธอ ของเขา ก็มักมีคนเป็นผู้ครอบครองเป็นส่วนใหญ่ แม้จะหมายรวมเจ้าของหรือผู้ครอบครองประเภทอื่นด้วย เช่น ของมัน โดยเฉพาะในกรณีที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่ผูกกับกริยา เช่น เล่นของ โดนของ ลองของ ก็มักมีคนเกี่ยวข้องด้วยเสมอ ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะผู้กระทำหรือผู้ถูกระทำ

นอกจากนี้ แม้ในระยะหลังจะมีการกล่าวถึงสภาวะหลังมนุษย์ (post-human) ที่หมายถึงสภาพของมนุษย์ที่ประกอบขึ้นด้วยเทคโนโลยีและสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ และการให้บทบาทการเป็นองค์ประธาน (subject) และศักยภาพกระทำ (agency) กับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ ทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตประเภทอื่น เช่น พืชและสัตว์ และสิ่งไม่มีชีวิตประเภทต่างๆ แต่ไม่ได้หมายความว่า สภาพความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งของดังกล่าว จะสูญหายไป เพียงแต่ต้องใส่ใจกับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์อย่างทัดเทียมกันด้วย ฉะนั้น การกล่าวถึง 'ของ' จึงแยกไม่ออกจากการกล่าวถึง 'คน' ไม่ว่าจะอยู่ในแง่ภววิทยา (ontology) หรือสภาพการดำรงอยู่หรือในแง่ของคุณค่าและความหมาย

‘คน’ มีความสัมพันธ์กับ ‘ของ’ ต่างกัน ‘ของ’ แต่ละชิ้นจึงมีคุณค่าและความหมายกับ ‘คน’ แต่ละคนไม่เหมือนกัน ชาวนาอาจแลเห็นคันไถเป็นเครื่องหมายของความลำบากตรากตรำ ขณะที่คนเมืองแลเห็นเป็นสัญลักษณ์ของวิถีชีวิตที่เรียบง่ายใกล้ชิดธรรมชาติ โทษที่คนชาวดำเป็นประสบการณ์ความทันสมัยของคนรุ่นปู่ย่าตายาย ขณะที่คนรุ่นหลานเห็นเป็นเทคโนโลยีล้ำหลัง หญิงชายมีปฏิกริยาต่อปลัดขิกต่างกัน เช่นเดียวกับที่ชาวมลายูมุสลิมคิดและรู้สึกต่อปลัดขิกไม่เหมือนชาวไทยพุทธ ‘ของ’ จะมีคุณค่าและความหมายต่อ ‘คน’ อย่างไรจึงแยกไม่ออกจากคุณสมบัติของ ‘คน’ ไม่ว่าจะอยู่ในแง่ชนชั้น เพศสถานะ ชาติพันธุ์ ศาสนา หรือว่าวัย รวมถึงบริบทเฉพาะที่ ‘คน’ และ ‘ของ’ มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน

กล่าวอีกนัยหนึ่ง คุณค่าและความหมายของ ‘ของ’ มีความหลากหลายและเลื่อนไหล ขึ้นกับว่ามีความสัมพันธ์กับ ‘คน’ ในสถานที่และเวลาใดอย่างไร ‘ของ’ อาจมีคุณค่าและความหมายหนึ่งในบริบทแรกเริ่ม แต่เมื่อถูกเคลื่อนย้ายไปอีกบริบท ก็จะมีคุณค่าและความหมายใหม่เพิ่มเข้ามา ทั้งจากความจำเพาะของสถานที่และเวลาใหม่และจากคุณสมบัติของ ‘คน’ ที่มีปฏิสัมพันธ์กับ ‘ของ’ ในบริบทใหม่ดังกล่าวด้วย โดยเฉพาะในพิพิธภัณฑ์ซึ่งเป็นสถานที่รวบรวมและจัดแสดง ‘ของ’ ที่มีบริบทและที่มาหลากหลายให้ ‘คน’ ที่มีคุณสมบัติต่างกันออกไปได้ศึกษาและเที่ยวชม

ในด้านหนึ่ง คุณค่าและความหมายของ ‘ของ’ ในพิพิธภัณฑ์ผูกอยู่กับบริบทเดิม เป็นเรื่องราว เหตุการณ์ ประสบการณ์ อารมณ์ความรู้สึกที่ผูกอยู่กับ ‘คน’ ทั้งที่เป็นเจ้าของ ผู้ครอบครอง ผู้ใช้ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ในสถานที่และเวลาหนึ่ง ขณะที่อีกด้านก็ขึ้นกับประสบการณ์ ความทรงจำ ความรู้สึกนึกคิด และจินตนาการที่ ‘คน’ เชื่อมโยงเข้ากับ ‘ของ’ ที่นำมาจัดแสดง ดังกรณี ‘ของ’ ในพิพิธภัณฑ์ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ ซึ่งถูกเชื่อมโยง อธิบาย ให้คุณค่าและความหมายโดย ‘คน’ ต่างกันออกไป ‘ของ’ บางชิ้นถูกโยงเข้ากับ ความทรงจำช่วงวัยเยาว์กับคนในครอบครัว เช่น ลูกคิด ขวนให้ลูกคิดถึงบิดาขณะทำการค้าขาย กบไสไม้ ช่วยให้ลูกชายจดจำได้ว่าครั้งหนึ่งเคยแย่งของชิ้นนี้จากบิดาไปเล่นด้วยความซุกซน กระต่ายชูดมะพร้าว ช่วยย้ำเตือนลูกสาวว่าครั้งหนึ่งเคยเป็นลูกมือแม่ทำกับข้าวในครัว หนังสือ พาลให้หลานชายนึกถึงช่วงเวลาแห่งความสุขขณะชมหนังตะลุงกับปู่ย่าในหมู่บ้าน ขณะที่ ปืนโต นอกจากจะชวนให้นึกถึงช่วงเวลาในวัยเยาว์ยังชวนให้นึกถึงช่วงเวลาแรกเข้าทำงาน ณ สถานที่แห่งหนึ่งด้วย นอกจากนี้ ‘ของ’ บางชิ้นถูกโยงเข้ากับ ความสนใจใคร่รู้ทางวิชาการ เช่น ปั้นชา ขวนให้หนักมานุษยวิทยาแลเห็นอุตสาหกรรมชาติกดขี่ชูดรีดและทารุณโหดร้าย เขียนหมากทองเหลือง ขวนให้คิดถึงประสบการณ์ศึกษาภาคสนามสังคมวัฒนธรรมมลายู เป็นต้น

ฉะนั้น การที่พิพิธภัณฑ์ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติอาศัยนิทรรศการชุด ‘คนกับของ’ เป็นหนึ่งในกิจกรรมเฉลิมฉลองการครบรอบ 30 ปี รวมถึงการเปิดตัวอีกครั้งหลังจากปิดปรับปรุงซ่อมแซมจึงมีความสำคัญยิ่ง เพราะเป็นการรวบรวม ‘ของ’ อันหลากหลาย และ ‘ของ’ แต่ละชิ้นต่างมีเรื่องราว คุณค่าและความหมาย

ในบริบทเฉพาะ ให้สามารถใช้เป็นวัตถุดิบในการศึกษาค้นคว้าได้ไม่จบสิ้น ทั้งในรูปการวิจัยส่วนบุคคลและในรูปของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งนอกจากจะช่วยให้อ่านใจ ‘ของ’ อย่างลึกซึ้งรอบด้านแล้วก็ยังจะช่วยให้อ่านใจ ‘คน’ ที่เกี่ยวข้องในเวลาและสถานที่เฉพาะดังกล่าวด้วยในเวลาเดียวกัน ขณะเดียวกันนิทรรศการก็เปิดโอกาสให้ ‘คน’ ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ ‘ของ’ ขึ้นนั้นแต่ต้น สามารถเชื่อมโยงเข้ากับประสบการณ์ ความทรงจำ อารมณ์ความรู้สึก และจินตนาการของตนได้ ซึ่งไม่เพียงแต่จะช่วยให้ ‘คน’ ได้สะท้อนย้อนคิดกับตนเองดังที่กล่าวโดยสังเขปข้างต้น หากแต่ยังช่วยให้ ‘ของ’ มีชีวิตต่อไปไม่จบสิ้น ผ่านคุณค่าและความหมายที่แต่ละ ‘คน’ สร้างให้อย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ ‘ของ’ ในพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติเฉลิมพระเกียรติยังมีส่วนในการสร้าง ‘คน’ อย่างสำคัญ ทั้งนี้ก็เพราะว่าปัจจุบัน คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาได้จัดให้มีการสอนระดับปริญญาตรีรวมถึงระดับบัณฑิตศึกษาในรายวิชาด้านโบราณคดี มรดกวัฒนธรรม พิพิธภัณฑ์ศึกษา และสาขาอื่นที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งยังมีโครงการพัฒนารายวิชาด้านนี้เป็นกลุ่มวิชาเน้นหนักสำหรับการศึกษาระดับปริญญาตรี ตลอดจนมีโครงการศึกษาความเป็นไปได้ในการเปิดหลักสูตรพิพิธภัณฑ์และมรดกวัฒนธรรมศึกษาในอนาคต ซึ่งจะได้อาศัย ‘ของ’ รวมถึงทรัพยากรและสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นในพิพิธภัณฑ์ฯ เป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตบัณฑิตและมหาบัณฑิตหรือ ‘คน’ ที่มีความรอบรู้และประสบการณ์ตรง ขณะเดียวกัน กิจกรรมอื่นของพิพิธภัณฑ์ฯ เช่น การสัมมนาประจำปีที่มีเกี่ยวข้องกับ ‘ของ’ ประเภทต่างๆ ก็มีส่วนเกื้อหนุนในการสร้าง ‘คน’ ที่สำคัญอีกทาง

พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติเฉลิมพระเกียรติจึงมีบทบาทสำคัญ ไม่เฉพาะการเป็นสถานที่เก็บรักษา ‘ของ’ ที่มีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรม หากแต่ยังเป็นแหล่งศึกษาทำความเข้าใจ ‘คน’ และช่วยให้ ‘คน’ เข้าใจตนผ่านทาง ‘ของ’ ในเวลาเดียวกัน อีกทั้งยังเป็นส่วนหนึ่งในการสร้าง ‘คน’ ที่มีความรู้รอบด้าน และระวังไหวต่อความแตกต่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นชาติพันธุ์ ศาสนา เพศสภาพ หรือว่าชนชั้น ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ ‘คน’ ในปัจจุบันจำเป็นต้องมียิ่งกว่าสมัยใดที่ผ่านมา และผมเชื่อมั่นว่าพิพิธภัณฑ์ฯ จะสามารถสืบสานพันธกิจดังกล่าวต่อไปได้อย่างหนักแน่นมั่นคง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อนุสรณ์ อุกุณ
คณบดีคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

บทบรรณาธิการ

ในโอกาสครบรอบ 30 ปีแห่งการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติเฉลิมพระเกียรติ นับเป็นโอกาสสำคัญยิ่งที่จะได้นำเสนอแนวทางของพิพิธภัณฑ์ ด้านวิชาการในการ ‘ศึกษาสิ่งของ เข้าใจผู้คน’ (Seeing things, understanding people) พิพิธภัณฑ์ฯ เปรียบได้กับ ‘สนาม’ ที่เต็มไปด้วยความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรม ที่อยู่ในรูปของวัตถุสิ่งของจับต้องได้ ที่ต้องการการคลี่คลายและทำความเข้าใจ ซึ่งมีได้จำกัดเฉพาะบริบทที่เกี่ยวกับชีวประวัติของวัตถุเท่านั้น แต่อาจพิจารณามันในบริบทของปัจจุบันด้วย

หนังสือเล่มนี้ได้รับเกียรติจากนักวิชาการร่วมสถาบันหลายท่าน ในการนำเสนอแนวคิด จากมุมมองและความสนใจที่แตกต่างกันไป จึงทำให้เห็นว่าหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของพิพิธภัณฑ์คือ การอำนวยความสะดวกให้เกิดพื้นที่การแลกเปลี่ยนให้กับชุมชนวิชาการ ขณะเดียวกันก็ทำให้จุดตัดที่เกิดจากความซ้อนเหลื่อมกันของศาสตร์บางแขนง อย่างเช่น สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ โบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ศึกษา ให้มีความคมชัดมากขึ้น

หนังสือเล่มนี้แบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกประกอบด้วยบทความที่มาจากหลากหลายความสนใจ เริ่มจาก อนาคตของพิพิธภัณฑ์ในเงาของอดีต ที่กระตุ้นให้ขบคิดและชวนสนทนากับกระแสพิพิธภัณฑ์ศึกษาว่าด้วย การร่วมจัดแสดง (co-curation) การสร้างพหุภาคี ที่การแปลความหมาย และการนำเสนอ ไม่ถูกผูกขาดโดยคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ตัวอย่างที่ยกมาในบทความนี้ แสดงให้เห็นว่ามันเป็นทางเลือกที่น่าสำรวจ และน่าทดลองทำอย่างยิ่ง บทความที่สอง ของสะสม: การหวนพิจารณาใหม่ของชุดสะสมภายใต้บริบทของอาณานิคม มีประเด็นที่น่าสนใจคือ การตอบสนองต่อกระแสวิพากษ์ยุคหลังอาณานิคม ของภัณฑารักษ์ในพิพิธภัณฑ์ขนาดใหญ่ในยุโรป ต่อคำถามเรื่อง วิธีการได้มาของวัตถุจัดแสดง และความชอบธรรมในการสร้างภาพแทนและจัดแสดงวัฒนธรรมอื่น พิพิธภัณฑ์บางแห่งเลือกที่จะไม่เพิกเฉยต่อกระแสวิพากษ์ของสังคม โดยการเผชิญหน้ากับคำถามที่ท้าทายและความจริงที่กระอักกระอ่วน

บทความที่สาม ของหิ้งของหายากจากบนยอดดอย เป็นข้อมูลเชิงวิเคราะห์ทางโบราณคดี เกี่ยวกับแหล่งฝังศพบนเทือกเขาถนนธงชัย ที่พบ ‘ของหิ้ง’ คือเครื่องถ้วยสุโขทัยและล้านนา โดยเสนอสมมติฐานที่น่าสนใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมโบราณของคนบนที่สูง ที่ ‘ของหิ้ง’ เหล่านั้นมีที่มาและเงื่อนไขความสัมพันธ์กับกลุ่มคนบนที่ราบลุ่มอย่างไร บทความนี้ยังได้เน้นย้ำถึงความสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ทางโบราณคดี ที่มีไขมาจากการวิเคราะห์หลักฐานวัตถุเท่านั้น แต่บริบทของวัตถุในขณะค้นพบ มีผลอย่างมากต่อการทำความเข้าใจมิติของเวลา สถานที่และพฤติกรรมทางสังคม แต่ในขณะเดียวกัน ก็ชี้ให้เห็นว่าวัตถุที่ไม่มีบริบท หรือไม่ได้

มาจากการขุดค้นทางโบราณคดีก็ไม่ควรถูกมองข้าม ดังนั้นการศึกษามิติทางสังคมของวัตถุจำพวก ‘ของหฺงู’ ไม่มีบริบท ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ จึงเป็นเรื่องที่ทำหายอย่างยิ่ง

บทความที่สี่ ข้าวของ เครื่องใช้ ครัว และตัวตนของผู้หญิง: ภาพร่างประวัติศาสตร์จาก ‘สิ่งของ’ ในพิพิธภัณฑ์ ธรรมชาติศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ เป็นการพิจารณาขุดวัตถุในพิพิธภัณฑ์ กลุ่มที่เป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน ที่ผู้ใช้มักเป็นผู้หญิง ซึ่งผู้เขียนชี้ให้เห็นว่า ความหลากหลายและความซับซ้อนของอุปกรณ์เหล่านั้น มิเพียงสะท้อนถึงความละเอียดของงานที่มอบให้เป็นหน้าที่ผู้หญิง แต่ยังสะท้อนถึงความคาดหวังของสังคมที่มีต่อผู้หญิงอีกด้วย และบทความสุดท้ายในส่วนแรก เมื่อของเล่นพื้นบ้านลูกหวายกลายเป็นกีฬาสมัยใหม่ลูกพลาสติก ที่เป็นการสำรวจพลวัตทางสังคม-วัฒนธรรม ที่การเล่นพื้นบ้านอย่าง ตะกร้อ ในกระแสสังคมที่นิยมความเป็นสมัยใหม่ กิจกรรม ‘การเล่น’ ถูกแทนที่ด้วย ‘การแข่งขัน’ ที่สามารถวัดผลแพ้-ชนะได้ แต่การเล่นตะกร้อไม่ได้สูญหายไป แม้ว่าตะกร้อหวายจะค่อย ๆ กลายเป็นของหายากที่คนนิยมสะสม อุปกรณ์และการเล่นชนิดนี้ มีจุดเปลี่ยนที่น่าสนใจไม่น้อย

ส่วนที่สองของหนังสือ เป็นการนำเสนอ บทความ 3 เรื่อง และขุดวัตถุของพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ 3 ประเภท ได้แก่ 1) เครื่องถ้วยสมัยประวัติศาสตร์ จากแหล่งเตาสุโขทัย ล้านนา และรัฐมอญโบราณ 2) ขุดเขียนหมากและอุปกรณ์กินหมาก 3) กระต่ายขูดมะพร้าว ซึ่งบทความแต่ละบทจะเป็นการสำรวจวัฒนธรรมและชีวิตของสิ่งของ 3 ประเภทดังกล่าว ทั้งประวัติศาสตร์ ตำนานและเรื่องเล่า ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน และกับสิ่งของเหล่านั้น

คณะผู้จัดทำหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะมีประโยชน์สำหรับผู้สนใจด้านวัฒนธรรมและพิพิธภัณฑ์บ้างไม่มากก็น้อย และหวังว่าจะเป็นแรงบันดาลใจให้ท่านผู้อ่าน เข้าไปค้นเรื่องราวและหาความหมายในพิพิธภัณฑ์ใกล้ตัวท่าน พิพิธภัณฑ์เป็นพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างอดีตกับปัจจุบัน และเป็นแหล่งบ่มเพาะความคิดที่ใช้ออกแบบอนาคต

พจนก กาญจนจันท

อนาคตของพีพีรภัณฑ์ ในเงาของอดีต

ศิริพร ศรีสินธุ์ไร

บทความนี้เป็นการเล่นและกบฏเกี่ยวกับอนาคตของพิพิธภัณฑ์ และความเชื่อมโยงระหว่างพิพิธภัณฑ์กับอนาคต ซึ่งเป็นแง่มุมที่ดูเหมือนยังไม่ค่อยได้พูดถึงมากนัก โดยเฉพาะในกรณีของพิพิธภัณฑ์ที่เก็บสะสมและจัดแสดงวัตถุสิ่งของจากอดีต เว้นแต่ในยามวิกฤตที่พิพิธภัณฑ์เผชิญกับความเปลี่ยนแปลงสำคัญ เช่น เมื่อผู้ก่อตั้งจากไป เมื่อประสพภัยพิบัติ หรือมีเหตุให้ต้องปิดตัวลง เป็นต้น พิพิธภัณฑ์โดยทั่วไปมักถูกเชื่อมโยงกับอดีตและสิ่งที่ผ่านพ้นล่วงเลยมาแล้ว โดยเฉพาะในฐานะเป็นที่เก็บรักษาอดีต ความทรงจำ หรือมรดกที่ตกทอดมาจากอดีต มักถูกพูดถึงในแง่ความเก่าแก่โบราณ ความดั้งเดิม แต่ในเวลาเดียวกัน พิพิธภัณฑ์ก็ถูกวิจารณ์อยู่เสมอ ๆ ว่าเป็นที่เก็บของเก่า เป็นเรื่องของสิ่งที่ตายแล้ว ยุคหนึ่ง พันสมัย จนดูประหนึ่งว่าพิพิธภัณฑ์เป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับอนาคต หรือบางทีก็ดูเป็นเรื่องที่ไม่ค่อยมีอนาคต ทั้งที่จริง ๆ แล้ว อดีตและอนาคตต่างก็เป็นปัจจุบันของพิพิธภัณฑ์ เป็นตำแหน่งแห่งที่และขยายใยความสัมพันธ์อีกแบบหนึ่งที่พิพิธภัณฑ์มีความเกี่ยวข้อง ทั้งในฐานะผู้รับและผู้ส่งอิทธิพล ไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม

เพื่ออภิปรายประเด็นดังกล่าว จะนำเสนอตัวอย่างพิพิธภัณฑ์สองแห่ง ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับอดีตที่ไม่ค่อยลงตัวนัก แต่ก็เป็นกรณีศึกษาที่สามารถตอบสนองต่อข้อวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับอดีตและ

เชื่อมโยงพิพิธภัณฑ์เข้ากับอดีตและอนาคตได้อย่างน่าสนใจ ได้แก่ โพลินมิวเซียม (POLIN Museum) ประเทศโปแลนด์ และพิตตีวีเวอร์สมิวเซียม (Pitt Rivers Museum) ประเทศอังกฤษ แห่งแรกเป็นพิพิธภัณฑ์ที่เพิ่งเปิดให้เข้าชมเมื่อไม่กี่ปีมานี้ โดยเริ่มต้นจากที่ไม่มีสิ่งของอะไรเลย มีแต่เรื่องที่ยากจะเล่า เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับอดีตอันเลวร้าย ที่เป็นประวัติศาสตร์บาดแผล ซึ่งทั้งยากจะจำและยากจะลืม จึงเป็นโจทย์ใหญ่ในการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ว่าจะเล่าเรื่องเหล่านั้นอย่างไร ขณะที่พิพิธภัณฑ์อีกแห่งหนึ่งมีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่าร้อยปี ครอบครองวัตถุสิ่งของหลายแสนชิ้นจากทั่วโลก แต่ก็ถูกวิจารณ์อย่างหนักว่า สิ่งของเหล่านั้นเป็นมรดกบาปจากยุคอาณานิคมที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยแรกเริ่มก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ คำถามคือ จะทำอย่างไรต่อไปกับอนาคตของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้

เพื่อแสดงให้เห็นว่า อดีตสามารถเป็นได้ทั้งต้นทุนและภาระ ซึ่งจะนำไปสู่อนาคตแบบไหนและอย่างไร ก็ขึ้นอยู่กับพิพิธภัณฑ์ว่าจะมีมุมมองและท่าทีสนองตอบต่ออดีตเหล่านั้นอย่างไร นอกจากนี้ กรณีศึกษาทั้งสองยังชวนให้คิดถึงประเด็นสำคัญ ที่เกี่ยวข้องกันกับอนาคตของพิพิธภัณฑ์อีก 2 ประเด็นด้วยกัน ประเด็นแรกคือการมองพิพิธภัณฑ์ในฐานะที่เป็นสื่อประเภทหนึ่ง ซึ่งชวนให้คิดถึงประเด็นสืบเนื่องที่เกี่ยวกับการสื่อสารและนวัตกรรมการจัดแสดง ประเด็นที่สองคือ การมองพิพิธภัณฑ์ในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางสังคม เครือข่ายผู้กระทำการ และพลังในการเปลี่ยนแปลงสังคม และท้ายที่สุดก็อยากชวนให้ช่วยกันคิดต่อไปด้วยว่า สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจะมีจินตนาการเกี่ยวกับอนาคตของพิพิธภัณฑ์ หรือมีบทสนทนาร่วมกับพิพิธภัณฑ์ได้อย่างไรบ้าง

การจัดแสดง ณ ระหว่าง 'ความหวัง' กับ 'ความสิ้นหวัง'

เรื่องราวของพิพิธภัณฑ์แห่งหนึ่งที่ถูก
ประกายให้ผู้เขียนคิดถึงความสัมพันธ์
ระหว่างอดีตและอนาคตของพิพิธภัณฑ์
อย่างจริง ๆ จัง ๆ มาจากการบรรยาย
ของศาสตราจารย์ Barbara Kirshen-
blatt-Gimblett หัวหน้าคณะผู้จัด
แสดง (chief curator) ของโพลินเมีย
เซียม กรุงวอร์ซอร์ ประเทศโปแลนด์
นักเรียนพิพิธภัณฑ์ศึกษาและท่าน
ที่สนใจพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาอาจ
จะคุ้นเคยกับผลงานของอาจารย์เรื่อง
'Objects of Ethnography' (1998)
อาจารย์บาบาราเริ่มต้นการบรรยาย
หัวข้อ 'การจัดแสดง ณ ระหว่าง 'ความ
หวัง' กับ 'ความสิ้นหวัง': การสร้างโพล
ินเมียเซียมว่าด้วยประวัติศาสตร์ของ
ชาวยิวเชื้อสายโปแลนด์' (Curating
between 'hope' and 'despair' :
Creating the POLIN Museum of
the history of Polish Jews)¹ เล่าถึง
ความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ว่า ริเริ่ม
โดยสมาคมศึกษาประวัติศาสตร์ชาว
ยิว ประเทศโปแลนด์ ซึ่งเป็นองค์กรไม่
แสวงหากำไรและไม่ได้สังกัดหน่วยงาน
ภาครัฐ แรงบันดาลใจสำคัญในการทำ
พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ก็คือ การเกิดขึ้นของ
พิพิธภัณฑ์หลายแห่งที่จัดแสดงเกี่ยวกับ

การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิว (Holocaust) ที่ก่อตั้งขึ้น
ในหลายประเทศทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกา ภาย
หลังจากที่สมาชิกของสมาคมศึกษาประวัติศาสตร์ฯ
ได้ไปร่วมในพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์รำลึกการฆ่าล้างเผ่า
พันธุ์ (Holocaust Memorial Museum) ที่กรุง
วอชิงตัน ดี.ซี. ประเทศสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 1993
ก็เกิดความคิดขึ้นมาว่าควรจะมีพิพิธภัณฑ์ว่าด้วยเรื่อง
ประวัติศาสตร์ชาวยิวและการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ที่กรุง
วอร์ซอร์ ประเทศโปแลนด์ ในบริเวณใกล้กับอนุสรณ์
สถาน Warsaw Ghetto Uprising ซึ่งเป็นอนุสรณ์
สถานรำลึกถึงวีรกรรมและการสูญเสียชีวิตของชาวยิว
ที่นั่น ในปี ค.ศ. 1943 จากการลุกขึ้นต่อสู้กับกองทัพ
เยอรมนีซึ่งยึดครองโปแลนด์อยู่ในขณะนั้น

คำถามใหญ่ที่เกิดขึ้นเมื่อคิดว่าจะทำพิพิธภัณฑ์ว่า
ด้วยประวัติศาสตร์ชาวยิวและการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ใน
โปแลนด์ก็คือ จะนำเสนอเรื่องนี้อย่างไรในประเทศ
ที่แทบทั้งประเทศคือสุสานการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ก่อน
สงครามโลกครั้งที่ 2 มีชาวยิวอาศัยอยู่ในโปแลนด์
ประมาณสามล้านคน กว่า 90 เปอร์เซ็นต์ ถูกฆ่า
ตายระหว่างสงครามและในค่ายกักกันของนาซีที่ตั้ง
อยู่ทั่วโปแลนด์ และบริเวณที่คาดหมายให้เป็นที่ตั้ง
ของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ ในอดีตไม่ทันข้ามชั่วอายุคน
คือซากปรักหักพังของบ้านเมืองที่ย่อยยับ และกอง
ซากศพของชาวยิวนับหมื่นคน จากคำถามนี้ ในท้าย
ที่สุดโพลินเมียเซียมได้ถือกำเนิดขึ้นจากฐานความคิด
ที่ว่า เราไม่เพียงจำเป็นต้องจดจำว่าคนเหล่านั้นตาย
อย่างไร แต่เราจำเป็นต้องจดจำด้วยว่า คนเหล่านั้นมี
ชีวิตอยู่อย่างไร การเดินทางมายังสถานที่แห่งนี้ ควร
เป็นการมาเพื่อรำลึกถึงการตายของคนเหล่านั้น ณ
อนุสรณ์สถาน และเดินเข้าไปในพิพิธภัณฑ์เพื่อรำลึก

¹ การบรรยายครั้งนี้จัดขึ้นที่สถาบันชาติพันธุ์วิทยายุโรป (European Ethnology) มหาวิทยาลัยฮุมโบลด์แห่งเบอร์ลิน (Humboldt University of Berlin) ประเทศเยอรมนี เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2559 การบรรยายครั้งนี้ไม่มีการบันทึกเทป ท่านที่สนใจสามารถรับชมบันทึกการบรรยายที่มีเนื้อหา
ใกล้เคียงกันได้ที่ https://www.youtube.com/watch?v=VjjTA5DE7_Y&t=1314s

ถึงการมีชีวิตอยู่ของผู้ที่จากไป ที่ครั้งหนึ่งเคยอาศัย และใช้ชีวิตอยู่ที่นี่ เพราะในความเป็นจริงไม่มีที่ไหนอีกแล้วที่จะเล่าเรื่องเหล่านี้ได้อย่างทรงพลังเท่ากับที่นี่ ซึ่งเป็นสถานที่ที่เหตุการณ์ได้เกิดขึ้นจริง

จากความคิดริเริ่มที่ก่อตัวขึ้นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1993 พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ใช้เวลาอีก 20 ปีในการดำเนินการ ก่อตั้ง ก่อสร้างอาคาร ศึกษาวิจัย ออกแบบและจัดทำนิทรรศการ จนกระทั่งเปิดให้สาธารณชนเข้าชมครั้งแรกในปี ค.ศ. 2014 ลำดับขั้นตอนการดำเนินการสรุปได้ดังนี้

1993	เกิดความคิดริเริ่มที่จะทำพิพิธภัณฑ์
1996	เริ่มโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์
2000-2004	จัดทำแผนแม่บท
2005	ก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ และประกวดออกแบบอาคาร
2013	อาคารพิพิธภัณฑ์ก่อสร้างแล้วเสร็จ
2014	พิธีเปิดอาคารพิพิธภัณฑ์ และนิทรรศการหลัก

สมาคมศึกษาประวัติศาสตร์ชาวยิว ประเทศโปแลนด์ ผู้ริเริ่มโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ เป็นองค์กรทางวิชาการที่ศึกษาค้นคว้าและเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชาวยิวในโปแลนด์และประเทศอื่น ๆ ซึ่งสามารถสืบย้อนจากปัจจุบันกลับไปในอดีตที่มีความต่อเนื่องเป็นระยะเวลาอย่างน้อยหนึ่งพันปี โดยมีงานศึกษาวิจัยและวิทยานิพนธ์หลายชิ้นที่ศึกษาเรื่องราวเหล่านี้ มาก่อนหน้าที่จะมีการทำพิพิธภัณฑ์ นอกจากนี้สมาคมศึกษาประวัติศาสตร์ฯ ยังมีการจัดทำฐานข้อมูลจดหมายเหตุ และเก็บรวบรวมหลักฐานประวัติศาสตร์หลากหลายรูปแบบมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในเวลาต่อมาก็เป็นรากฐานที่แข็งแกร่งสำหรับการสร้างพิพิธภัณฑ์และการจัดแสดง กระบวนการจัดทำ

นิทรรศการของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ น่าสนใจอย่างยิ่ง ในแง่ที่มีความเกี่ยวข้องกับคนหลายกลุ่ม และภาคีทางสังคมที่หลากหลาย รวมไปถึงความร่วมมือกับภาครัฐด้วย แม้ว่าโครงการนี้จะไม่ได้อำนาจเริ่มต้นจากหน่วยงานภาครัฐ แต่ก็มีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลและสภาท้องถิ่นในหลาย ๆ เรื่อง

กระบวนการจัดทำนิทรรศการได้ก่อให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ และการมีส่วนร่วมจากคนหลายกลุ่ม ทั้งในและนอกโปแลนด์ ในขณะที่เดียวกันก็ก่อให้เกิดนวัตกรรมการจัดแสดง ที่เกิดจากการคิดข้ามสื่อ การสร้างและใช้สื่อหลากหลายประเภทอย่างสร้างสรรค์และทรงพลัง ภาพรวมการจัดแสดงเล่าถึงประวัติศาสตร์ชาวยิวในโปแลนด์ ในช่วงเวลาประมาณหนึ่งพันปี เริ่มต้นจากยุคกลางเรื่อยมาจนถึงช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โพลินเมียเซียไม่ได้เริ่มต้นจากของสะสม ไม่มีสิ่งของที่จะนำมาจัดแสดง มีแต่เรื่องที่ยากจะเล่า ดังนั้น แทบทุกส่วนการจัดแสดงจึงมีใจหทัยร่วมกันว่า จะทำอย่างไรให้เรื่องราวที่ยากจะเล่า นั้นสามารถมองเห็น (visualise) และมีรูปวัตถุที่จับต้องได้ (materialise) ยกตัวอย่างเช่น การจัดแสดงโบสถ์ของชาวยิว (synagogue) ซึ่งเป็นศาสนสถานที่ไม่ปรากฏหลงเหลือให้เห็นแล้วในปัจจุบัน หลายแห่งถูกรื้อถอนทำลายไประหว่างสงครามโลกและก่อนหน้านั้น สิ่งที่ยังหลงเหลืออยู่คือ บันทึกที่พรรณาลักษณะของโบสถ์และภาพถ่ายชุดหนึ่งที่บันทึกภาพโบสถ์แห่งหนึ่งไว้อย่างละเอียดทั้งภายนอกและภายใน ทีมจัดแสดงลงความเห็นว่า จะจำลองเพดานและหลังคาโบสถ์ไว้ในพื้นที่จัดแสดงห้องหนึ่ง การจัดแสดงส่วนนี้ นำไปสู่ความร่วมมือกับคนอีกหลายกลุ่มนอกพิพิธภัณฑ์ ทั้งจากโปแลนด์และสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะกลุ่มช่างไม้และช่างฝีมือแขนงต่าง ๆ ที่มารวมตัวกัน เพื่อที่จะสร้างโครงหลังคาโบสถ์ขึ้นมาใหม่ ด้วยวัสดุในปัจจุบัน

แต่ใช้ความรู้และวิธีทำแบบเดียวกับในอดีต หลังจากการศึกษาและออกแบบชิ้นส่วนต่าง ๆ ที่ถอดแบบจากภาพถ่ายดังกล่าว โครงสร้างหลังคาทำด้วยไม้ กระจกสร้างและทดลองประกอบที่พิพิธภัณฑ์กลางแจ้ง (open-air museum) แห่งหนึ่งทางตอนใต้ของโปแลนด์ โดยใช้เวลาในการทำเวิร์คช็อปชิ้นตอนสุดท้ายประมาณหกสัปดาห์ หลังจากนั้นก็แยกชิ้นส่วนและขนย้ายมาประกอบชิ้นใหม่ในอาคารพิพิธภัณฑ์ ต่อจากนั้นก็เข้าสู่กระบวนการวาดภาพเพดานและภายในโบสถ์ ซึ่งได้รับความร่วมมือจากจิตรกรอาสาสมัครหลายกลุ่มแบ่งกันวาดแต่ละส่วน ในทำนองเดียวกับการก่อสร้างโครงสร้างหลังคา คือวาดตามรูปแบบที่ปรากฏในภาพถ่ายด้วยวิธีการและด้วยสีแบบเดียวกับในอดีต สิ่งที่เกิดขึ้นจากกระบวนการจัดแสดงส่วนนี้คือการได้ย้อนกลับไปศึกษาและทบทวนความรู้ในอดีตของคนรุ่นก่อน และทำให้ความรู้เหล่านั้นกลับมามีชีวิตอีกครั้งโดยคนอีกรุ่นหนึ่ง สิ่งเหล่านี้ทำให้พิพิธภัณฑ์ไม่เพียงมีความหมายต่อคนที่ร่วมลงมือลงแรงสร้างพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ขึ้นมาเท่านั้น แต่กระบวนการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ยังเชื่อมโยงคนรุ่นปัจจุบันเข้ากับคนรุ่นก่อน และกับอดีตที่ครั้งหนึ่งได้ถูกละเลยหรือหลงลืมไป

ความยากของการเล่าเรื่องและการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้คือ จะพูดถึงโศกนาฏกรรมที่เกิดขึ้นกับชาวยิวในโปแลนด์และทั่วทั้งยุโรปอย่างไรโดยไม่ไป

ตอกย้ำภาพความรังเกียจเดียดฉันท์ที่มีต่อชาวยิว และไม่ไปตอกย้ำความรู้สึกสิ้นหวัง ภาพความรุนแรง และบาดแผลจรรจีในอดีต รวมไปถึงจะเล่าเรื่องอย่างไรไม่ให้กระทบความสัมพันธ์อันดีกับประเทศเพื่อนบ้านที่ในอดีตเคยเป็นคู่สงครามและผู้รุกรานอย่างเยอรมนี ประเด็นทางการเมืองที่อ่อนไหวและข้อก้ำกวลเหล่านี้ทำให้พิพิธภัณฑ์พยายามที่จะสร้างและพยายามที่จะเป็น พื้นที่ของความไว้วางใจ (trust zone) สำหรับผู้ชม โดยเล่าความจริงจากแง่มุมที่หลากหลายและไม่เหมารวม ด้วยเสียงหลาย ๆ เสียง และแสดงให้เห็นถึงสเปกตรัมของความสัมพันธ์ระหว่างคน ซึ่งมีทั้งการอยู่ด้วยกันและการขัดแย้งกัน (co-existence and conflict) การร่วมมือและการแข่งขัน (cooperation and competition) การแบ่งแยกและการผนวกรวม (separation and integration)

ในการเล่าเรื่อง พิพิธภัณฑ์แห่งนี้มีหลักคิดอยู่ 3 ประการด้วยกันคือ 1) เล่าเรื่องด้วยบุคคลที่หนึ่ง และใช้แหล่งข้อมูลชั้นต้นให้มากที่สุด 2) ตรึงผู้ชมให้อยู่กับปัจจุบันและตำแหน่งแห่งที่ทางประวัติศาสตร์ ที่ผู้ชมกำลังยืนอยู่ (historical present) 3) มีเสียงหลายเสียงในนิทรรศการ และใช้การเล่าเรื่องแบบเปิด (open narratives) ในตอนท้ายของการบรรยาย อาจารย์บาร์บาราได้ย้ำถึงความจำเป็นที่พิพิธภัณฑ์จะต้องเป็นผู้ที่มีส่วนในการเปลี่ยนแปลงและผลักดันสังคมไปสู่อนาคตข้างหน้า ในเรื่องของผลลัพธ์ นอกเหนือจากพิพิธภัณฑ์ที่ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมและจำนวนผู้เข้าชมที่มากกว่าหนึ่งล้านคนแล้ว กระบวนการจัดแสดงและกิจกรรมของโพลินมิวเซียม ยังมีส่วนในการเชื่อมร้อยครอบครัวชาวยิวหลายสิบครอบครัวจากทั่วโลก ที่เป็นลูกหลานของผู้ที่อพยพไปจากโปแลนด์ หรือมีสายสัมพันธ์กับชาวยิวในโปแลนด์ ซึ่งในขณะนี้เครือข่ายนี้ก็ยังคงขยายตัวและมีความเคลื่อนไหว

อยู่เรื่อย ๆ ผ่านสื่อสังคมออนไลน์

พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาหลังคลื่นวิพากษ์ แนวหลังอาณานิคม

พิตตรีเวอร์สมีวเซียม มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ประเทศอังกฤษ ก็มีชะตากรรมไม่ต่างจากพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาหลาย ๆ แห่งในยุโรปและอเมริกาเหนือ ที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักตลอด 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะจากงานศึกษาเชิงวิพากษ์แนวหลังอาณานิคม (post-colonial criticism) (Hall, 1992; Coombes, 1994; Lidchi, 1997; Barringer & Flynn, 1998) ซึ่งสืบเนื่องมาจากอดีตของพิพิธภัณฑ์ขนาดใหญ่ ที่เกี่ยวข้องกับการค้าอาณานิคมของจักรวรรดิจากยุโรป การสร้างภาพแทนความเป็นอื่น และการสร้างความชอบธรรมให้กับการยึดครองดินแดนและกดขี่ชนพื้นเมือง โดยเฉพาะพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาและพิพิธภัณฑ์ที่สะสมและจัดแสดงวัตถุจากดินแดนห่างไกลนอกทวีปยุโรป ข้อวิพากษ์วิจารณ์เหล่านี้ปรากฏชัดเจนและมีมากขึ้นเรื่อย ๆ หลังการประกาศอิสรภาพของประเทศอดีตอาณานิคม ภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ควบคู่ไปกับการก่อตัวของกระแสการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิทางวัฒนธรรมของชนพื้นเมืองและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับพิพิธภัณฑ์ก็คือ การเคลื่อนไหวเรียกร้องให้พิพิธภัณฑ์ขนาดใหญ่ส่งคืนวัตถุทางวัฒนธรรม ให้กับกลุ่มชนที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม

บริบททางการเมืองและความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ทำให้อดีตของพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา ที่ครั้งหนึ่ง

เคยเป็นความภาคภูมิใจ กลายเป็นอดีตที่ไม่ลงตัว กระทั่งกลายเป็นสถานการณ์ยากลำบากที่พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยากำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งในที่นี่ผู้เขียนจะไม่ขอลงรายละเอียดมากไปกว่านี้² ประเด็นหลักที่จะกล่าวถึงในหัวข้อนี้คือ พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาหลาย ๆ แห่งในยุโรปตอบสนองอย่างไรต่อกระแสการวิพากษ์แนวหลังอาณานิคมดังกล่าว และดำเนินการอย่างไรกับมรดกจากยุคอาณานิคมที่ตกทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบัน

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยามีการปรับตัวในหลายลักษณะ บางแห่งถูกยุบหรือควบรวมกับพิพิธภัณฑ์อื่น เช่น Museum of Mankind กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ปิดตัวลงในปี ค.ศ. 1998 และย้ายชุดสะสมไปรวมกับบริติชมิวเซียมในกรณีของประเทศสวีเดน พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาหลายแห่ง ถูกผนวกเข้าด้วยกันแล้วก่อตั้งเป็น National Museum of World Culture ในปี ค.ศ. 2004 บางแห่งมีการปรับโครงสร้างองค์กรและปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดแสดงขนานใหญ่ เช่น Musée du quai Branly ประเทศฝรั่งเศส ก่อตั้งในปี ค.ศ. 2006 บางแห่งอยู่ระหว่างดำเนินการ เช่น พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา กรุงเบอร์ลิน กำลังย้ายชุดสะสมจากสถานที่เดิมซึ่งตั้งอยู่ชานกรุงเบอร์ลินไปจัดแสดงที่ Humboldt Forum กลางกรุงเบอร์ลิน ร่วมกับพิพิธภัณฑ์ศิลปะเอเชียและชุดสะสมของมหาวิทยาลัยฮุมโบลด์แห่งเบอร์ลิน (Macdonald, 2015: 214-5) พิพิธภัณฑ์ขนาดใหญ่หลายแห่งมีความสัมพันธ์ที่ไม่ราบรื่นนักกับกลุ่มชนพื้นเมืองและชุมชนที่เป็นต้นทางของวัตถุสะสมในพิพิธภัณฑ์ เนื่องด้วยข้อพิพาทเกี่ยวกับการขอคืนวัตถุจัดแสดงกลับสู่มาตุภูมิ (repatriation) รวมไปถึงการเรียกร้องให้พิพิธภัณฑ์ปรับ

² รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาในอังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมนี โปรดดู Barringer and Flynn, 1998; Henare, 2005; Conklin, 2013; Penny, 2002; Zimmerman, 2001

เปลี่ยนวิธีการปฏิบัติกับวัตถุจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะกรณีของศาสนวัตถุ และสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับความคิดศิลปะ และพิธีกรรมความเชื่อ (Paine, 2012; Simpson, 1996) และกรณีโครงกระดูก และชิ้นส่วนร่างกายมนุษย์ (Jenkins, 2012; Rassool, 2015)

พิตตรีเวอร์สมิวเซียม เป็นพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาที่ตัดสินใจคงสภาพการจัดแสดงแบบเดิมไว้ แม้ว่าจะมีการปรับปรุงพื้นที่บางส่วน เช่น ทางเข้าและพื้นที่ด้านหน้า รวมถึงบริเวณร้านขายหนังสือและของที่ระลึก แต่พื้นที่จัดแสดงก็ใกล้เคียงอย่างมากกับยุคแรก ๆ คือมีลักษณะคล้ายเป็นคลังเปิด หรือที่พิพิธภัณฑ์เรียกว่า แบบวิกตอเรียน พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1884 หลังได้รับบริจาคชุดสะสมจาก นายพลพิตตรีเวอร์ส อาจกล่าวได้ว่า พิตตรีเวอร์สมิวเซียมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อกำเนิดและพัฒนาการของสาขาวิชามานุษยวิทยาที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ซึ่งก่อตั้งอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 1905 แต่ความคิดริเริ่มและการก่อรูปก่อร่างสาขาวิชามานุษยวิทยาก็มีพัฒนาการควบคู่มากับการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาแห่งนี้ ท่ามกลางกระแสวิพากษ์แนวหลังอาณานิคม พิตตรีเวอร์สมิวเซียมเป็นตัวอย่างของความริเริ่มที่น่าสนใจหลายประการ แม้ว่าจะไม่ได้ปรับโครงสร้างหรือเปลี่ยนแปลงรูปโฉม

ของการจัดแสดงเหมือนกับพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาที่อื่น ๆ ในที่นี้ขอกกล่าวถึง 3 เรื่องด้วยกัน ได้แก่ 1) การวิจัยและจัดทำฐานข้อมูลวัตถุสะสม 2) ความร่วมมือระหว่างพิพิธภัณฑ์กับกลุ่มคนที่เป็ต้นทางของวัตถุสะสม และ 3) การใช้สื่อในการสร้างประสบการณ์แปลกใหม่ให้กับผู้เข้าชม

โครงการวิจัยเรื่อง ‘อังกฤษ: ความเป็นอื่นที่อยู่ข้างใน’ (England: the Other Within)³ เป็นตัวอย่างของการสนองตอบต่อข้อวิพากษ์แนวหลังอาณานิคมที่มีนัยสำคัญและแตกต่างไปจากพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาที่อื่น ๆ นั่นคือ การมองกลับเข้ามาข้างในสังคมอังกฤษเอง โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนเพื่อการวิจัยของอังกฤษ และเป็นโครงการที่ต่อยอดมาจากโครงการวิจัยก่อนหน้านี้เรื่อง ‘พิพิธภัณฑ์เชิงสัมพันธ์’ (Relational Museum)⁴ โครงการศึกษาพิพิธภัณฑ์เชิงสัมพันธ์เป็นการจัดทำฐานข้อมูลวัตถุสะสมทั้งหมดของพิตตรีเวอร์สมิวเซียม และวิเคราะห์เครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันระหว่างวัตถุสะสมในแง่มุมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์กับผู้สะสมพื้นที่ บริบทของการสะสม และชุมชนที่เป็นต้นทางของวัตถุเหล่านั้น ข้อค้นพบที่พลิกความคาดหมายก็คือ แม้ว่า พิตตรีเวอร์สมิวเซียมจะให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมอื่น แต่ในพิพิธภัณฑ์กลับมีวัตถุชาติพันธุ์กว่า 44,000 ชิ้น ที่ได้มาจากพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของประเทศอังกฤษเอง นับเป็นชุดสะสมที่มีจำนวนมากที่สุดเมื่อเทียบกับของที่ได้จากประเทศอื่น ซึ่งมีอยู่รวมทั้งหมดประมาณ 250,000 ชิ้น

ในจำนวนนี้ มีสิ่งของ 5,841 ชิ้น ได้มาจากพื้นที่บริเวณออกซฟอร์ดเชอร์ (Oxfordshire) ซึ่งมีจำนวนมากที่สุด

³ เนื้อหาส่วนนี้มาจากการบรรยายหัวข้อ "Being English: An Exploration of Identity Through the Collections of the Pitt Rivers Museum" โดย Professor Chris Gosden หัวหน้าโครงการวิจัย (<https://www.youtube.com/watch?v=vSAGdUzRs0M>) และเว็บไซต์ของโครงการวิจัย (<http://web.prm.ox.ac.uk/england/index.html>) ⁴ รายละเอียดเพิ่มเติมดู Gosden and Larson, 2007

เมื่อเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ รองลงมาคือ พื้นที่ซัสเซกซ์ (Sussex) 4,039 ชิ้น ตามด้วย เกรทเทอร์ลอนดอน (Greater London) และซัพเฟิลด์ (Suffolk) พื้นที่ละ 3,385 และ 3,114 ชิ้น ตามลำดับ ทว่าสิ่งของเหล่านี้กลับไม่ได้รับความสนใจหรือถูกพูดถึงมาก่อน ข้อค้นพบนี้สร้างความประหลาดใจและนำไปสู่การศึกษาวิจัยเจาะลึกเกี่ยวกับวัตถุสะสมกลุ่มนี้ในเวลาต่อมา โดยมีประเด็นศึกษาเน้นที่อัตลักษณ์ความเป็นอังกฤษ และความเป็นอื่นที่อยู่ภายในสังคมอังกฤษเอง รวมไปถึงการสืบค้นชีวประวัติของชุดสะสมและสิ่งของแต่ละชิ้น คณะผู้วิจัยค้นพบต่อไปอีกว่า วัตถุชาติพันธุ์หลายชิ้นเป็นเครื่องรางและสิ่งของที่เกี่ยวข้องการใช้เวทย์มนต์คาถา (witchcraft and magic) ซึ่งถูกสะสมและมอบให้พิพิธภัณฑ์โดย เอ็ดเวิร์ด บี. ไทเลอร์ (Edward B. Tylor) นักมานุษยวิทยาหุ่นบุกเบิก และเป็นภัณฑารักษ์คนหนึ่งของพิพิธภัณฑสถานมิวเซียมในยุครวมเริ่ม สิ่งของเหล่านี้ถูกสะสมและเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ในฐานะ 'primitive culture' ไม่ต่างจากวัตถุชาติพันธุ์จากพื้นที่ห่างไกลนอกยุโรป กล่าวคือเป็นตัวอย่างของวัฒนธรรมก่อนสมัยใหม่ที่ตกค้างอยู่ในโลกสมัยใหม่ในช่วงนั้น และอยู่ในลำดับขั้นของวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมที่ล่าช้ากว่าศาสนาและวิทยาศาสตร์

นอกจากจะนำไปสู่การตั้งคำถามเกี่ยวกับความเป็นอื่นในสังคมของตนเองแล้ว ข้อวิพากษ์แนวหลังอาณานิคมยังนำไปสู่มุมมองใหม่และเรื่องราวใหม่ ๆ เกี่ยวกับสิ่งของชุดเดิม เรื่องราวเกี่ยวกับสิ่งของที่ได้มาจากพื้นที่ใกล้เคียงกับมหาวิทยาลัยทำให้พิพิธภัณฑสถานมิวเซียม ในอีกแง่มุมหนึ่ง มีลักษณะเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับพื้นที่และผู้คนที่อาศัยอยู่รายรอบพิพิธภัณฑ์ และทำให้พิพิธภัณฑ์ได้ค้นพบเรื่องราวและแง่มุมที่ไม่เคยรู้ หรือไม่เคยสนใจมาก่อน เช่น

ชีวิตความเป็นอยู่ของคนอังกฤษพื้นถิ่นเมื่อร้อยปีก่อน การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชนบทในออกซฟอร์ดเชอร์ การย้ายถิ่น การสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น ที่โยงกับการสร้างอัตลักษณ์ของชาติและความเป็นอังกฤษ เป็นต้น พิพิธภัณฑสถานมิวเซียม เป็นกรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ที่ให้ความสำคัญกับงานฐานข้อมูลและการวิจัยพื้นฐาน ซึ่งสามารถต่อยอดไปสู่การศึกษาวิจัยเชิงลึก ที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดแสดงและการสร้างองค์ความรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง และให้ข้อคิดที่สำคัญว่า ปัญหาของพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา รวมถึงพิพิธภัณฑ์ที่ครอบครองวัตถุสิ่งของจำนวนมาก อาจมิได้อยู่ที่การมีสิ่งของและอดีตมากเกินไป แต่เป็นเพราะรู้จักอดีตและสิ่งของที่มีอยู่น้อยเกินไป ดังนั้น การศึกษาวิจัยและการทำความเข้าใจสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ จึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการจัดแสดง และหากปราศจากสิ่งนี้ก็ยากที่พิพิธภัณฑ์จะมองเห็นอนาคตที่เต็มไปด้วยทางเลือกและความเป็นไปได้ที่หลากหลาย

สำหรับสิ่งของสะสมที่มาจากวัฒนธรรมอื่นนั้น พิพิธภัณฑสถานมิวเซียมมีโครงการวิจัยสืบค้นย้อนรอยกลับไปตั้งแต่สมัยแรกเริ่มสะสมสิ่งของเข้าพิพิธภัณฑ์ เรื่อยมาจนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 คือระหว่างปี ค.ศ. 1884-1945 ซึ่งถือได้ว่าเป็นยุคอาณานิคมเพื่อศึกษาถึงความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นกับพิพิธภัณฑ์และของสะสมที่ได้มา รวมไปถึงการเดินทางของนักสะสมและนักวิชาการชาวยุโรปไปยังดินแดนห่างไกลและการเก็บรวบรวมสิ่งของที่ต่อมากลายเป็นชุดสะสมของพิพิธภัณฑสถานมิวเซียม งานวิจัยได้ฉายให้เห็นบรรยากาศในช่วงนั้นและความสัมพันธ์ระหว่างชาวยุโรปกับคนพื้นเมือง โดยเชื่อมโยงเข้ากับชีวประวัติของนักสะสมแต่ละคน⁵

⁵ รายละเอียดเพิ่มเติมดู Gosden and Knowles, 2001

จัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ทั้งสองแห่ง และมีบทบาทอย่างสำคัญในการสร้างและใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์และทรงพลัง ตัวอย่างแรกคือ ประสบการณ์แสงและเสียงชาติพันธุ์ที่พิพิธภัณฑ์เวอร์สมิวเซียม โดยการเปิดให้ผู้เข้าชมเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ในยามค่ำคืนพร้อมกับไฟฉายเล็กๆ เพื่อส่องดูวัตถุตามตู้จัดแสดงท่ามกลางบรรยากาศของพิพิธภัณฑ์ในเงาสลับ สลับกับแสงสี พร้อมด้วย การแสดงดนตรีประกอบเสียงชาติพันธุ์ที่บันทึกจากภาคสนาม เป็นประสบการณ์ที่แปลกใหม่และได้รับความนิยมน้อยจากผู้ชม และกิจกรรมนี้ยังคงจัดต่อเนื่องมาทุกปี ผู้เขียนมีโอกาสได้เข้าร่วมบรรยากาศนี้ในปี ค.ศ. 2013 แม้ว่าเคยเข้าชมพิพิธภัณฑ์แห่งนี้หลายครั้ง แต่บรรยากาศครั้งนั้นก็แตกต่างไปอย่างมาก การใช้ไฟฉายส่องดูของแต่ละชั้นในแต่ละตู้ ทำให้มองเห็นรายละเอียดที่แตกต่างไปจากตอนกลางวันมาก และทำให้ผู้เขียนจดจำสิ่งของได้มาก และแจ่มชัดอย่างไม่น่าเชื่อ นับเป็นประสบการณ์การชมพิพิธภัณฑ์ที่อยู่ในความทรงจำครั้งหนึ่ง

การจัดแสดงที่โพลินมิวเซียมแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากพิพิธภัณฑ์เวอร์สมิวเซียม เนื่องจากไม่ได้เริ่มต้นจากของสะสม แต่เริ่มต้นจากมีเรื่องที่ยากจะเล่า สื่อจัดแสดงจึงเป็นโจทย์ใหญ่ในทุกหัวข้อการจัดแสดงและทุกห้องนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ สามารถเป็นกรณีศึกษาเรื่องสื่อและการสื่อสารได้ ดังเช่นตัวอย่างการจัดแสดงโบสถ์ชาวยิวที่ไดกล่าวถึงข้างต้น ในที่นี้ขอเล่าถึงอีกตัวอย่างหนึ่งคือ ห้องจัดแสดงประวัติศาสตร์ยุคกลาง (Medieval Period) ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาประมาณ ค.ศ. 900 - 1500 คำถามคือ จะเล่าถึงประวัติศาสตร์ชาวยิวในช่วงเวลา 600 ปีนี้ได้อย่างไร ในขณะที่มีสิ่งของอยู่เพียง 2 ชั้นที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ช่วงนี้ นั่นคือ ป้ายหลุมฝังศพหนึ่งอัน และเหรียญสตางค์ขนาดเล็กหนึ่งเหรียญ

ข้อมูลอื่นๆ เป็นตำนาน เรื่องเล่า และเรื่องราวในคัมภีร์ศาสนา ซึ่งบันทึกในสมุดภาพเขียนสีประดับทองคำ (Illuminated Manuscripts) ที่งดงามมาก และเป็นวัตถุจัดแสดงชิ้นสำคัญในพิพิธภัณฑ์หลายแห่ง แต่ที่โพลินมิวเซียมไม่มีให้ดู แต่พิพิธภัณฑ์พยายามทำให้คนดูรู้สึกเหมือนเดินอยู่ในภาพเขียนเหล่านั้น โดยการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังรอบห้องนิทรรศการขนาดเท่าของจริง (life size) ลงสีประดับทองคำ ในลักษณะเดียวกับในสมุดภาพ เล่าเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุคกลางผ่านตัวละครที่ปรากฏในตำนาน การจัดแสดงส่วนนี้ได้รับความร่วมมือจากศิลปินร่วมสมัยซึ่งเป็นนักเขียนภาพการ์ตูน เป็นผู้วาดภาพบนผนังทั้งหมด และมีศิลปินอีกคนหนึ่งรับหน้าที่ตกแต่งประดับทองคำ

การจัดแสดงโบสถ์และประวัติศาสตร์ยุคกลางด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนังในโพลินมิวเซียมเป็นตัวอย่างของการคิดข้ามสื่อที่น่าสนใจ ทำให้ผู้เขียนนึกถึงวิธีการหรือแนวการจัดแสดงที่เรียกว่า การจุ่มตัว (immersion) ซึ่งเป็นแนวการจัดแสดงที่ทำให้ผู้ชมไม่เพียงแต่ยืนดูสิ่งที่อยู่ตรงหน้า แต่จุ่มตัวเองลงไปเป็นส่วนหนึ่งของการจัดแสดงนั้น แนวทางนี้เป็นแนวทางการจัดแสดงที่ได้รับความนิยมในกลุ่มพิพิธภัณฑ์ที่เรียกว่า open-air museums ซึ่งแพร่หลายในแถบยุโรปเหนือ (Sandberg, 2002:231-2) รวมไปถึงพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหลายแห่งในอังกฤษ ก็ได้รับแรงบันดาลใจจากการจัดแสดงแนวนี้ (Srisinurai, 2014) ซึ่งแตกต่างจากการจัดแสดงด้วยวิธีการจำแนกประเภท (typology) การใช้วัตถุจำลอง (model) และรูปจำลองสามมิติ (diorama) ซึ่งในอดีตเคยได้รับความนิยมในพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาและธรรมชาติวิทยา และบ่อยครั้งที่ถูกวิจารณ์ว่าเป็นการนำวัตถุออกมาจากบริบทเดิม และจัดวางใหม่ในกรอบแนวคิด หรือลำดับชั้นวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม

เป็นหลัก (Chapman, 1985:15) หากพิจารณาในแง่นี้ พิพิธภัณฑ์ก็คือสื่ออีกประเภทหนึ่งที่เรียกว่า สื่อในรูปวัตถุ (material media) ซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่เป็นจุดแข็งคือ การมีรูปวัตถุ และการสื่อสารผ่านวัตถุสิ่งของที่จับต้องได้ (Henning, 2015:xii)

ผู้เขียนอยากทิ้งท้ายหัวข้อนี้ด้วยเรื่องนวัตกรรมการจัดแสดง จากตัวอย่างที่ยกมาจะเห็นได้ว่า นวัตกรรมการจัดแสดงไม่จำเป็นต้องหมายถึงสื่อสมัยใหม่หรือเทคโนโลยีที่ทันสมัยที่สุด แต่คือการค้นหามุมมองใหม่ๆ และวิธีสื่อสารที่ทรงพลัง ที่สามารถตอบโจทย์การจัดแสดง ภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดของพิพิธภัณฑ์ได้อย่างลงตัว จากตัวอย่างของพิพิธภัณฑ์ที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การคิดข้ามสื่อ การเอาใจใส่เรื่องมุมมอง-พื้นที่-เวลา และจินตนาการถึงความเป็นไปได้ที่หลากหลาย เป็นตัวช่วยที่สำคัญ ตัวอย่างเช่น การเล่าเรื่องการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ จากมุมมองของชาวยิว ที่อยู่ในโปแลนด์ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ขณะที่ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ต่างก็ทราบอยู่แล้วว่าเกิดอะไรขึ้น แต่ในช่วงก่อนเกิดเหตุขึ้น ชาวยิวในโปแลนด์ไม่มีใครรู้ จึงเป็นความพยายามจะสื่อถึงความรู้สึกที่ไม่รู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้น ความหวาดหวั่น วิตกกังวล ความไม่แน่ใจในอนาคตข้างหน้า อารมณ์ความรู้สึกเหล่านี้เป็นประสบการณ์ที่คาดหวังว่าจะเกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ของผู้ชมกับสื่อจัดแสดง

พื้นที่ทางสังคม เครือข่ายผู้กระทำการ และพลังของพิพิธภัณฑ์

พันธกิจทางสังคมของพิพิธภัณฑ์และความเชื่อมโยงระหว่างพิพิธภัณฑ์กับคนและสังคม เป็นประเด็นใหญ่ที่ถูกพูดถึงอย่างต่อเนื่องในระยะ 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ทั้งในแวดวงพิพิธภัณฑ์ศึกษาและวงการพิพิธภัณฑ์ทั่วโลก ความตระหนักและข้อถกเถียงในประเด็นเหล่านี้อาจกล่าวได้ว่า เริ่มต้นจากกระแสพิพิธภัณฑ์วิทยาแนวใหม่ (New Museology) (Vergo, 1989) ที่ตั้งคำถามต่อพันธกิจของพิพิธภัณฑ์ต่อสังคมและผู้คนกลุ่มไหนที่เป็นเป้าหมายของพิพิธภัณฑ์ คนกลุ่มไหนที่พิพิธภัณฑ์ควรเอาใจใส่ กระแสพิพิธภัณฑ์วิทยาแนวใหม่ ตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์พิพิธภัณฑ์ขนาดใหญ่หรือพิพิธภัณฑ์สถาบัน ที่ดำเนินการโดยจำกัดวงอยู่เฉพาะในกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ แต่ไม่มีใครได้เชื่อมโยงกับสาธารณชน ในกรณีของอังกฤษ กระแสความตื่นตัวเรื่องพิพิธภัณฑ์วิทยาแนวใหม่ ยังเกี่ยวเนื่องกับปัญหาการตัดทอนงบประมาณสนับสนุนงานด้านศิลปะและวัฒนธรรมของรัฐบาล ทำให้พิพิธภัณฑ์ที่เคยได้รับทุนสนับสนุนจากรัฐต้องปรับตัวอย่างมากเพื่อที่จะอยู่รอด และหาทางที่จะเชื่อมโยงกับสังคมและแหล่งทุนนอกภาครัฐ รวมไปถึง การหารายได้เพื่อเลี้ยงตัวเอง (Hooper-Greenhill, 1995:1-2) กระแสพิพิธภัณฑ์วิทยาแนวใหม่ที่ว่านี้ ในอีกทางหนึ่งก็มีความเชื่อมโยงกับกระแสพิพิธภัณฑ์ชุมชน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์อิสระที่ดำเนินการโดยคนธรรมดาสามัญ ที่มีใจรักพิพิธภัณฑ์และอยากทำพิพิธภัณฑ์ แม้ว่าจะไม่ได้เป็นผู้ที่ศึกษามาทางด้านพิพิธภัณฑ์หรือเชี่ยวชาญในเรื่องพิพิธภัณฑ์

ในอังกฤษนั้น นอกเหนือจากพิพิธภัณฑสถานขนาดใหญ่ที่เป็นที่รู้จักกันดีแล้ว ยังมีพิพิธภัณฑสถานขนาดกลางและขนาดเล็กอีกจำนวนมาก ที่ดำเนินการและมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยความร่วมมือของผู้ปฏิบัติงานและอาสาสมัครในท้องถิ่น โดยการสนับสนุนของสภาท้องถิ่นและการระดมทุนจากประชาชนและองค์กรสาธารณกุศล (Candlin, 2016; Crooke, 2007; Yates, 2012) ในสหรัฐอเมริกา แคนาดา และออสเตรเลียก็มีความตื่นตัวอย่างสูงในเรื่องพิพิธภัณฑสถาน โดยคนท้องถิ่นและชนพื้นเมืองดั้งเดิม (Karp, Kremer & Lavine, 1992; Kreps, 2003; Simpson, 1996) ปรากฏการณ์เหล่านี้ ในแง่มุมหนึ่งก็แสดงให้เห็นว่าพิพิธภัณฑสถานกำลังมีบทบาทมากขึ้นเรื่อยๆ ในฐานะพื้นที่ทางสังคม โดยเฉพาะสำหรับกลุ่มคนที่ก่อนหน้านี้ไม่มีที่ทางในพิพิธภัณฑสถานขนาดใหญ่ และอาจรวมถึงไม่มีที่ทางในสังคม

โพลินมิวเซียมเป็นตัวอย่างของพิพิธภัณฑสถานที่ตระหนักถึงพันธกิจต่อสังคม ในฐานะผู้กระทำการที่มีส่วนผลักดันและเปลี่ยนแปลงสังคม และสามารถเชื่อมโยงพิพิธภัณฑสถานกับคนและสังคมได้เป็นอย่างดี เนื่องจากเป็นพิพิธภัณฑสถาน ที่เริ่มต้นจากองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร ซึ่งอยู่นอกภาครัฐ และมีทรัพยากรจำกัด จึงจำเป็นที่จะต้องร่วมมือกับองค์กรและกลุ่มคนที่หลากหลาย มีผู้ถามอาจารย์บาร์บาราว่า “คุณมักใช้คำว่า ‘เรา’ เสมอในการบรรยาย อยากถามว่า คำว่า ‘เรา’ นี้หมายถึงใคร?” อาจารย์ตอบว่า “คำว่า ‘เรา’ นี้เป็นเราที่ใหญ่มาก ไม่ใช่เราที่เล็ก ๆ แล้วก็ยากมากที่จะกล่าวถึงให้ครบถ้วนได้ในคราวเดียว เพราะโครงการนี้ก็ใช้เวลาดำเนินการยาวนานเกือบ 20 ปี” หลังจากนั้น อาจารย์ก็เริ่มไล่เรียงถึงองค์กรและกลุ่มคนหลากหลาย ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ในแต่ละขั้นตอนของการทำพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากคนหลายกลุ่ม

หลายสาขาวิชาชีพ ทั้งนักวิจัย นักศึกษา นักวิชาการหลายสาขา นักออกแบบ ศิลปิน ช่างฝีมือ และชุมชนชาวยิวทั้งในโปแลนด์ อิสราเอล และสหรัฐอเมริกา หน่วยงานภาครัฐ ฯลฯ ดังที่ได้กล่าวถึงไปข้างแล้วในหัวข้อก่อนหน้านี้

ตัวอย่างการจัดแสดงของโพลินมิวเซียมที่กล่าวถึงข้างต้น และอีกหลายส่วนที่ผู้เขียนไม่มีโอกาสได้กล่าวถึงในที่นี้ ทำให้พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ดูจะมีลักษณะเป็นเครือข่ายของผู้กระทำการ (Law & Hassard, 1999:3) มากกว่าที่จะเป็นสถาบันหรือองค์กรที่มีโครงสร้างที่ตายตัว และไม่ได้จำกัดวงผู้กระทำการไว้แต่เฉพาะผู้มีตำแหน่งหน้าที่อย่างเป็นทางการในพิพิธภัณฑสถานนั้น การทำงานพิพิธภัณฑสถานโดยคิดถึงพิพิธภัณฑสถานในฐานะที่เป็นเครือข่ายผู้กระทำการจึงดูจะเป็นวิธีการทำงานที่มีความยืดหยุ่น เปิดกว้าง และสนองต่อความเปลี่ยนแปลงและข้อจำกัดต่างๆ ได้ดีในโลกยุคปัจจุบันที่มีพลวัตสูงและเชื่อมโยงทั่วถึงกันด้วยสื่อสารสนเทศ การทำงานในลักษณะนี้ ทำให้ผู้เขียนนึกถึงพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในอังกฤษหลายแห่ง ที่มีเจ้าหน้าที่ประจำจำนวนน้อย แต่มีเครือข่ายผู้กระทำการ ที่มาช่วยงานพิพิธภัณฑสถานมากกว่าเจ้าหน้าที่ประจำหลายสิบเท่า และกำลังหลักในการดำเนินงาน และความมีชีวิตชีวาของพิพิธภัณฑสถานก็มาจากพลังของเครือข่ายผู้กระทำการเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญ

ในท้ายที่สุด พิพิธภัณฑสถานคงไม่อาจจะเลยพันธกิจในเรื่องการศึกษา การเป็นสื่อการเรียนการสอน และบทบาทหน้าที่ในการสื่อสารและถ่ายทอดความรู้ พิพิธภัณฑสถานหลายแห่ง ก่อตั้งและเติบโตมาพร้อมกันกับสาขาวิชา อาทิเช่น ธรรมชาติวิทยา ธรณีวิทยา โบราณคดี มานุษยวิทยา เป็นต้น พันธกิจทางการศึกษายังคงเป็นโจทย์หลักที่พิพิธภัณฑสถานไม่อาจจะเลย

และข่าวของที่สะสมในพิพิธภัณฑ์จำนวน ไม่น้อย ก็มีที่มาสืบเนื่องจากภารกิจทาง วิชาการแต่ละยุคแต่ละสมัย ที่อาจรุ่งเรือง ในบางช่วงและอาจร่วงโรยในกาลต่อมา ดังเช่นกรณีพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา ก็ เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนในเรื่องนี้ พิพิธภัณฑ์ มหาวิทยาลัยจึงอาจจำเป็นต้องทบทวน ตนเอง และตั้งโจทย์การทำงานที่เท่า ทันกับการเปลี่ยนแปลง สามารถตอบ สอนกลุ่มคนที่หลากหลายและเชื่อมโยง กับประเด็นสาธารณะมากขึ้น ซึ่ง นอกเหนือไปจากนิทรรศการถาวรที่ได้ รับความสนใจและให้ความสำคัญอย่าง มากแล้ว นิทรรศการหมุนเวียนก็เป็น เครื่องมือสื่อสาร หรือกิจกรรมอีกอย่าง หนึ่งที่ทำให้พิพิธภัณฑ์มีความเคลื่อนไหว และมีชีวิตชีวาได้

บทส่งท้าย: ความรู้ จินตนาการ และอนาคตของพิพิธภัณฑ์

โพลินมิวเซียมและพิตตรีเวอร์สมิวเซียม ต่างก็เป็นพิพิธภัณฑ์ที่เผชิญหน้ากับ อดีตที่ยากและไม่ลงตัว แต่ก็สามารถใช้ ความรู้และจินตนาการนำพาพิพิธภัณฑ์ ไปสู่ทางเลือกในอนาคตที่ต่างไปจากเดิม ได้อย่างน่าสนใจ และเป็นกรณีศึกษา ที่พิพิธภัณฑ์ในเมืองไทยสามารถเรียนรู้ และร่วมแลกเปลี่ยนได้ เพราะวงการ พิพิธภัณฑ์ในเมืองไทยเองก็มีความ เคลื่อนไหวและริเริ่มสร้างสรรค์อยู่มาก โดยเฉพาะในกลุ่มของคนทำพิพิธภัณฑ์

จากกรณีศึกษาทั้งสองแห่ง จะเห็นได้ว่า ความรู้และ จินตนาการเป็นเงื่อนไขสำคัญ ที่ส่งผลต่ออนาคต ของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งในที่นี่ไม่จำกัดเฉพาะแต่ความรู้ ทางวิชาการ และความรู้ของโลกปัจจุบัน แต่รวมถึง ความรู้จากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน และความรู้ จากโลกอดีตด้วย แม้ว่างานพิพิธภัณฑ์จะเกี่ยวข้อง กับความรู้หลากหลายประเภทและหลายสาขาวิชา แต่ เนื่องจากผู้เขียนเป็นนักเรียนพิพิธภัณฑ์ที่เป็นสมาชิก ของคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ก็อดไม่ได้ที่จะถามตัวเองว่า แล้วสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จะมีบทบาทร่วมกับพิพิธภัณฑ์ หรือสนับสนุนงาน พิพิธภัณฑ์ได้อย่างไรบ้าง

จากมุมมองของผู้เขียน อาจกล่าวได้ว่า ที่ผ่านมา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามีบทบาทอย่างมากใน การวิพากษ์วิจารณ์พิพิธภัณฑ์ และศึกษาพิพิธภัณฑ์ เชิงวิพากษ์ ซึ่งก็เป็นเรื่องที่สำคัญและไม่อาจละเลย แต่ทว่าในส่วนที่เป็นงานพิพิธภัณฑ์ปฏิบัติการ หรือ การริเริ่มสร้างสรรค์ที่จะข้ามพ้นข้อวิพากษ์นานา ประการดังกล่าว ดูจะยังไม่ได้ให้ความสำคัญมากนัก พิพิธภัณฑ์ปฏิบัติการยังเป็นสนามโล่งกว้างที่ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาสามารถทดลองทำงาน และร่วมสนทนาได้ และในปัจจุบันก็มองเห็นความ เป็นไปได้และนิมิตหมายอันดีหลายประการ ทั้งใน ประเทศไทยและต่างประเทศ ดังเช่นตัวอย่างของ พิพิธภัณฑ์ทั้งสองแห่งที่กล่าวถึงข้างต้น ในกรณีของ ประเทศไทยตลอดช่วงเวลากว่า 2 ทศวรรษที่ผ่านมา กล่าวได้ว่า มานุษยวิทยามีบทบาทอย่างสำคัญ ในแวดวงพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และทำงานอย่างเข้ม แข็งร่วมกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหลายแห่ง แต่ก็ยังเป็น เพียงส่วนน้อย เมื่อเทียบกับจำนวนพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นทั้งหมดที่มีอยู่ในประเทศไทย ทั้งนี้ยังมีได้กล่าว พิพิธภัณฑ์ประเภทอื่น ๆ ที่มีอยู่อีกเป็นจำนวนมาก

และหลากหลายในประเทศไทย ซึ่งมานุษยวิทยารวมไปถึงสังคมวิทยาสามารถร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเป็นเครือข่ายผู้กระทำการของพิพิธภัณฑ์เหล่านั้นได้ ในปัจจุบัน แนวคิดเรื่องการจัดแสดง (co-curation) การทำพิพิธภัณฑ์แบบมีส่วนร่วม (participatory museum) และการสร้างความผูกพันกับสังคม (social engagement) เป็นแนวทางที่พิพิธภัณฑ์หลายแห่งให้ความสนใจและทดลองปฏิบัติ และนำไปสู่กิจกรรมทางสังคมและความร่วมมือระหว่างพิพิธภัณฑ์กับสาธารณชนมากขึ้น และแตกต่างไปจากก่อนหน้านี้ กระแสพิพิธภัณฑ์แนวใหม่จะก่อตัวขึ้น อย่างไรก็ตาม ยังมีโจทย์ทางสังคมและการเมืองวัฒนธรรมอีกมากที่พิพิธภัณฑ์เกี่ยวข้องอยู่ และสามารถเป็นผู้ร่วมสร้างอนาคตและร่วมผลักดันการเปลี่ยนแปลงสังคม แต่สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ ก็ต้องเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจสังคม ทำความเข้าใจคน ทำความเข้าใจข้าวของที่สะสมและเข้าใจตัวของพิพิธภัณฑ์เอง ซึ่งในเรื่องเหล่านี้ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาก็น่าจะเป็นสาขาวิชาที่มีจินตนาการและเครื่องมือที่เป็นประโยชน์อยู่ไม่น้อย ท้ายที่สุดนี้ ผู้เขียนหวังว่าเรื่องราวของพิพิธภัณฑ์ที่น่าเสนอในบทความนี้อาจชวนให้เกิดบทสนทนาที่สืบเนื่องไปเกี่ยวกับการเชื่อมโยงอดีตเข้ากับอนาคตและปัจจุบันของพิพิธภัณฑ์ และนำไปสู่การแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับพิพิธภัณฑ์ที่อื่น ๆ รวมถึงอาจเป็นแรงบันดาลใจและเป็นกำลังใจให้ผู้ที่ชื่นชอบและสนใจพิพิธภัณฑ์ ได้ช่วยกันคิดช่วยกันแสวงหาความรู้ และช่วยกันมองหาจินตนาการใหม่ๆ และวิธีการที่ริเริ่มสร้างสรรค์ในการทำงานพิพิธภัณฑ์ต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

- Barringer, T. & T. Flynn (eds.). (1998). *Colonialism and the Object: Empire, Material Culture, and the Museum*. London; New York: Routledge.
- Candlin, F. (2016). *Micromuseology: an Analysis of Small Independent Museums*. London: Bloomsbury.
- Chapman, W. R. (1985). *Arranging Ethnology: A.H.L.F Pitt Rivers and the Typological Tradition*. In Stocking, G.W. (ed.), *Objects and Others: Essays on Museums and Material Culture* (pp. 15-48). Madison: University of Wisconsin Press.
- Conklin, A. L. (2013). *In the Museum of Man: Race, Anthropology, and Empire in France, 1850 - 1950*. Ithaca: Cornell University Press.
- Coombes, A. E. (1994). *Reinventing Africa: Museums, Material Culture, and Popular Imagination in Late Victorian and Edwardian England*. New Haven: Yale University Press.
- Crooke, E. (2007). *Museums and Community: Ideas, Issues, and Challenges*. London: Routledge.
- Golding, V. & W. Modest. (2013). *Museums and Communities: Curators, Collections and Collaboration*. London: Bloomsbury.
- Gosden, C. & C. Knowles. (2001). *Collecting Colonialism: Material Culture and Colonial Change*. Oxford; New York: Berg.
- Gosden, C. & F. Larson. (2007). *Knowing Things: Exploring the Collections at the Pitt Rivers Museum (1884-1945)*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Hall, S. (1992). *The West and the Rest: Discourse and Power*. In Hall, S. & B. Gieben (eds.), *Formation of Modernity* (pp. 164-227). UK: The Open University Press.
- Henare, A. (2005). *Museums, Anthropology and Imperial Exchange*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Henning, M. (2015). *Museum Media: An Introduction*. In Henning, M. (ed.). *The International Handbooks of Museum Studies Vol. 3: Museum Media* (pp. xxxv - lx). UK: Wiley-Blackwell.
- Hooper-Greenhill, E. (1995). *Museum, Media, Message*. London: Routledge.

- Jenkins, Tiffany. (2011). *Contesting Human Remains in Museum Collections: the Crisis of Cultural Authority*. New York; London: Routledge.
- Karp, I., Kreamer, C. M. & S. D. Lavine (eds.). (1992). *Museums and Communities: the Politics of Public Culture*. Washington: Smithsonian Institution Press.
- Kirshenblatt-Gimblett, B. (1998). *Objects of Ethnography*. In Kirshenblatt-Gimblett, B. (ed.), *Destination Culture: Tourism, Museums, and Heritage*(pp. 17-78). Berkeley: University of California Press.
- Kreps, C. F. (2003). *Liberating Culture: Cross-Cultural Perspectives on Museums, Curation, and Heritage Preservation*. London; New York: Routledge.
- Law, J. & J. Hassard. (1999). *Actor Network Theory and After*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Lidchi, H. (1997). *The Poetics and the Politics of Exhibiting Other Cultures*. In Hall, S. (ed.) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* (pp.153-162). London: Sage.
- Macdonald, S. (2015). *The Trouble with the Ethnological in Humboldt Lab Dahlem*. In Humboldt Lab Dahlem (ed.), *The Laboratory Concept: Museum Experiments in the Humboldt Lab Dahlem* (pp. 211-226). Berlin: Nicolai.
- Paine, C. (2012). *Religious Objects in Museums: Private Lives and Public Duties*. London: Bloomsbury Academic.
- Penny, G. (2002). *Objects of Culture: Ethnology and Ethnographic Museums in Imperial Germany*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Rassool, C. (2015). *Re-storing the Skeletons of Empire: Return, Reburial and Dehumanisation in Southern Africa*, *Journal of Southern African Studies*, 41(3): 653-670.
- Sandberg, M. B. (2002). *Living Pictures, Missing Persons: Mannequins, Museums, and Modernity*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Simon, N. (2010). *The Participatory Museum*. Santa Cruz Calif.: Museum
- Simpson, M. G. (1996). *Making Representations: Museums in the Post-colonial Era*. London; New York: Routledge.
- Srisinurai, S. (2014). *Exhibiting the Countryside: A Post-colonial Study of Museums in North Yorkshire*, MA thesis (by research), University of York.

Vergo, P. (1989). The New Museology. London: Reaktion Books.

Yates, B. E. (2010). Volunteer – run Museums in English Market Towns and Villages.
PhD Thesis: The University of Gloucestershire.

Zimmerman, A.(2001). Anthropology and Antihumanism in Imperial Germany.
Chicago: University of Chicago Press.

